

8. Специальные доклады Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации О.О. Миронова. – М.: ИД. «Юриспруденция», 2003. – 432 с.
9. Сборник нормативных правовых актов РФ. – М.: ИД «Юриспруденция», 2003. – 208 с.
10. Тиллабаев М.А. Национальные институты по правам человека: Международная, зарубежная и национальная практика / Тиллабаев М.А. – Баку: Адолат, 2008. – 312 с.
11. Уполномоченные по правам человека (омбудсмены) стран Европы и СНГ. Сборник нормативных правовых актов / Рук. авт. коллектива О.О. Миронов. – М.: ИД «Юриспруденция», 2003. – С. 4.
12. Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://e-qanun.az/print.php?internal=view&target=1&docid=1407&doctype=0>
13. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://e-qanun.az/print.php?internal=view&target=1&docid=4981&doctype=0>.
14. İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://e-qanun.az/print.php?internal=view&target=1&docid=3635&doctype=0>.
15. Karabakh Realities / İlham Aliev // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://refugee.gov.az/az/pages/1.html>
16. Официальный сайт омбудсмена Азербайджанской Республики // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ombudsman.gov.az/view.php?lang=az&menu=13>
17. Краснов М.А. Ограничение прав человека или поиск их естественных пределов? / М.А. Краснов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/2011/11/02/1270171860/pravo_2_2009-10.pdf

УДК 341.6

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В МІЖНАРОДНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Рибченко А.О., здобувач

Національний університет державної податкової служби України

Стаття присвячена виділенню гарантій реалізації принципу верховенства права в судовій системі в цілому та адміністративному судочинстві, зокрема, виходячи з міжнародно-правових актів у сфері судочинства, практики діяльності Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу.

Ключові слова: міжнародне судочинство, адміністративне судочинство, гарантії, принцип верховенства права.

Рибченко А.А. ГАРАНТИИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В МЕЖДУНАРОДНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ / Национальный университет государственной налоговой службы Украины, Украина

Статья посвящена выделению гарантий реализации принципа верховенства права в судебной системе в целом и административном судопроизводстве, в частности, исходя из международно-правовых актов в сфере судопроизводства, практики деятельности Европейского суда по правам человека, Суда Европейского Союза.

Ключевые слова: международное судопроизводство, административное судопроизводство, гарантии, принцип верховенства права.

Rybchenko A.A. GUARANTEES OF REALIZATION OF PRINCIPLE OF SUPREMACY OF RIGHT IN INTERNATIONAL LEGAL PROCEEDING / National university of government tax service of Ukraine, Ukraine

Article focused on the isolation guarantees of the rule of law in the judicial system in general and administrative proceedings, in particular, based on international legal instruments in the field of justice, the practice of the European Court of Human Rights Court of the European Union.

Key words: international proceedings, administrative proceedings, guarantee the rule of law.

Доктринальне тлумачення та практична реалізація принципу верховенства права в діяльності судів і суддів набуває особливого значення, враховуючи, що після набуття Україною незалежності постала нагальна проблема формування дієвих засобів і заходів захисту прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, юридичної особи. Ця проблема залишається актуальною і досі, адже Україна пройшла, порівняно із такими державами сталої демократії як Англія, нетривалий шлях запровадження і утвердження демократичних традицій і цінностей. Саме тому актуальним є аналіз практики діяльності міжнародних судів з позицій реалізації і виявлення дії принципу верховенства права, гарантій його реалізації. Результати аналізу можуть бути використані при подальшому опрацюванні пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання процесуальних відносин у сфері судової адміністративної юрисдикції з метою забезпечення гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством інших держав у напрямку формування єдиних основ запровадження і гарантування верховенства права у вітчизняному судочинстві.

Слід вказати про те, що в наукових дослідженнях проблема виявлення гарантій реалізації принципу верховенства права в міжнародному судочинстві ще не знайшла свого належного аналізу. Окремі аспекти цієї системної проблеми були опрацьовані під час підготовки Науково-практичного коментаря Конституції України (2011 р.), а саме – статті 8 Основного Закону, де встановлено норму про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, де розкрито специфіку виявлення дії цього принципу [1, 51-66], надані в колективній монографії «Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві» (2008 р.) у частині, що присвячена питанню про принцип верховенства права в практиці Європейського суду з прав людини [2, 137-152] (В.Б. Авер'янов, С.П. Головатий та інші).

Перелік міжнародних документів, у яких відтворено принцип верховенства права незначний. До них слід віднести Загальну декларацію прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Основні принципи щодо незалежності правосуддя 1985 року, Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності правосуддя 1989 року, Рекомендації № (94) 12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 р.), Європейської Хартії про статус суддів 1998 року. Ці міжнародні документи перераховані з метою виділення основних документів, у яких закріплено загальноновизнані принципи і норми міжнародного права, міжнародні стандарти Ради Європи і Європейського Союзу і дія яких спрямована на вдосконалення вітчизняної системи правосуддя, підвищення її ефективності, прозорості і доступності [3, 3]. Разом із тим, із впевненістю можна сказати про те, що саме ці документи побудовані на принципі верховенства права, відтворюють цей принцип під час здійснення правосуддя. Цю тезу підтверджують приписи перелічених документів, спрямовані не тільки на встановлення меж і правил захисту прав людини і основоположних свобод, але й на гарантування незалежності суддів, що є основною умовою прийняття суддями правосудних рішень, функціонування судової системи в цілому та забезпечення її належного місця в механізмі держави. Порівняно незначна кількість міжнародних документів, у яких відображено принцип верховенства права, обумовлена насамперед тим, що цей принцип як засадничий принцип діяльності всіх державних органів має загальносоціальне значення, а тому не потребує детальної регламентації. Вчені підкреслюють, що принцип верховенства права відноситься до «неписаних» принципів у тому сенсі, що він не тільки походить з природного права, але його зміст отримує додаткове розкриття та конкретизацію через діяльність органів судової влади [2, 137].

Зазначаючи про дію принципу верховенства права в міжнародному судочинстві, слід звернутись до Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права, де в п.2 зазначено, що національні правові системи все частіше мають справу з юридичними питаннями міжнародного характеру внаслідок глобалізації та зростаючої уваги міжнародного та європейського права до відносин

між особами, а не державами. У цьому сенсі підкреслено, що національні судді є гарантами дотримання і належного застосування міжнародних та європейських договорів, у тому числі – Європейської конвенції з прав людини (п.5). Консультативна рада європейських суддів відзначає, що загалом країни визнають примат міжнародних договорів над національним законодавством, якщо вони ратифіковані та/або при необхідності інкорпоровані в національне право. Таке верховенство, в багатьох, передбачено безпосередньо в Конституціях, а в кількох країнах примат міжнародного права впливає з рішень Верховного Суду. Зазвичай рівень Європейської конвенції з прав людини нижчий за національну Конституцію, але має зазвичай особливе положення порівняно з актами Парламенту (п.37). Слід звернути увагу на положення п.49 Висновку щодо використання суддями при тлумаченні закону або в межах існуючого процесуального права: а) для поновлення розгляду справ, якщо мало місце порушення Конвенції, навіть до постановлення рішення Європейським судом з прав людини; б) присуджувати компенсацію за порушення якнайскоріше. Законодавці повинні розглянути можливість внесення змін до процесуального законодавства для сприяння вирішенню цього європейського завдання національною судовою системою [3, 459-467].

Серед гарантій реалізації принципу верховенства права, виходячи з положень Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів, можна назвати: а) незалежність суддів; б) належну професійну підготовку суддів, включаючи знання міжнародного та європейського права; в) примат положень Європейської конвенції з прав людини над законами, проте вони є нижчими за юридичну силу Конституції; г) розвиток прямих контактів як між національними судовими установами, так і міжнародними інституціями; д) скорочення відмінностей у застосуванні принципу верховенства права в системах, пов'язаних однаковими міжнародними стандартами. Разом із тим встановлення і дія таких гарантій у повному обсязі чи частково залежить від специфіки побудови національної правової системи, що виключає імператив приписів міжнародних актів, а Рекомендації Ради Європи розглядаються як юридично не обов'язкові документи (soft law) [3, 464].

У науковій літературі вказується на такі важливі іпостасі, у яких виступає принцип верховенства права: 1) як спосіб унеможливлення свавільного та антидемократичного правління та в цьому сенсі він збігається з визначенням конституціоналізму; 2) як прояв природного права в сучасних правових системах (принципи справедливості, пропорційності, рівності, цілеспрямованості тощо), як основний критерій визначення не правових законів та основна гарантія справедливості державних рішень (у першу чергу – судових); 3) як спосіб організації належної правової системи (принцип правової визначеності, заборона неправомірної дискреції та зворотної дії нормативно-правових актів, незалежна судова влада та судовий контроль) [2, 138]. Похідними від принципу верховенства права і ті, що впливають з рішень Європейського суду з прав людини, зазначено наступні принципи: законності, пропорційності, цілеспрямованості, правової визначеності, довіри до права, рівності і недискримінації, *res judicata* (остаточне рішення суду не ставиться під сумнів). Розкриваючи значення принципу законності, який впливає з рішень Європейського суду з прав людини, зазначено, що з метою запобігання свавільним законам, на думку Суду, необхідно дотримуватись таких вимог: 1) закон має бути загальнодоступним для того, щоб громадяни знав, що за певних обставин застосовується саме цей закон; 2) норма закону повинна бути сформульована чітко з метою забезпечення спроможності громадянина регулювати поведінку, а в разі надання кваліфікованої консультації – розумно передбачити наслідки, до яких призведе його дія. Вимога чіткості спостерігається з питань формування законодавства, визначення характеру взаємозв'язку між обмеженнями в законі та метою їх встановлення, підпорядкування правових норм праву (передбачає обов'язкову реалізацію правових норм, відсутність фактів невиконання судових рішень). Крім того, слід виділити такі сутнісні ознаки деяких із перелічених принципів, як цілеспрямованість законів, заборону дискримінації при здійсненні прав і свобод [2, 139-147].

Отже, виходячи з принципів, що впливають із рішень Європейського суду з прав людини, похідних від принципу верховенства права, до гарантій останнього, якими слід доповнити гарантії, що впливають із Висновку №9 (2006) Консультативної ради європейських суддів, слід віднести: а) доступність інформації про законодавство; б) дотримання правил юридичної техніки при підготовці законів, що означає, насамперед, його зрозумілість, чіткість правових приписів; в) взаємозв'язок між правообмеженнями і метою, задля реалізації якої вони

встановлюються; г) цілеспрямованість законів; д) стабільність правових норм; е) наявність державних заходів недопущення будь-яких проявів дискримінації.

Цікавою, з точки зору визначення гарантій реалізації принципу верховенства права, є практика діяльності Суду Європейського Союзу, якою доведено виключність, автономність юрисдикції цього Суду, тобто існування юрисдикційної монополії. Т.В. Комарова, досліджуючи питання юрисдикції Суду Європейського Союзу, підкреслювала таку властивість та особливість його правового статусу, наводячи, як приклади, Висновок 1/91 Суду, а також рішення по справі *Commission v Ireland* (спір щодо заводу MOX) [4, 76].

Виходячи з практики діяльності Суду Європейського Союзу, слід виділити таку гарантію реалізації принципу верховенства права, як автономність судової системи в цілому. Така гарантія відповідає принципу розподілу влад, передбаченому Конституцією України. З метою реалізації принципу розподілу влад, а також відповідно до міжнародних стандартів у сфері судочинства, зокрема – Висновку Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи №1 (2001) щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів, ст.6 Європейської конвенції з прав людини Державна судова адміністрація України підзвітна з'їзду суддів України, а положення про неї затверджується Радою суддів України, що закріплено ч.ч.2, 6 ст.145 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Отже, гарантії реалізації принципу верховенства права, виходячи з приписів міжнародних документів щодо судочинства, стосуються не тільки суто процесуальної діяльності судів та дотримання міжнародних стандартів, закріплених Загальною декларацією прав людини 1948 року, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Значний обсяг повноважень наданий державі з метою формування і реалізації необхідних організаційних заходів, які дозволяють забезпечити належну реалізацію принципу верховенства права. Вказане стосується кадрового забезпечення, організації професійної підготовки суддів, розвитку інформованості тощо. Слід виділити конституційні гарантії – незалежність судової влади, суддів, які мають забезпечуватись державою. Гарантії реалізації принципу верховенства права в судовій системі в цілому та адміністративному судочинстві, зокрема, доцільно поділити на три великі групи: 1) конституційні гарантії; 2) законодавчі гарантії; 3) організаційні гарантії. До законодавчих слід віднести ті, реалізація яких спрямована на формування належного стану правового регулювання відправлення правосуддя. Організаційними слід назвати гарантії, спрямовані на упорядкування системи забезпечення діяльності судів і суддів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп.секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац.акад.прав.наук України. – 2-ге вид., переробл.і доповн. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
2. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка; [ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. // Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / Відп. ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2008. – 344 с.
3. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К.: Істина, 2010. – 488 с.
4. Комарова Т.В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія / Т.В. Комарова. – Х.: Право, 2010. – 360 с.